

Eskilst. Stö 107/31.1.1992

PARGAS, ATTU, KAPELLUDDEN

**Kompletterande provutgrävning av en
medeltida kapellplats 11.-15.6.1990**

Pargas Hembygdsförening

PARGAS, ATTU, KAPELLUDDEN**Kompletterande provutgrävning av en medeltida kapellplats 11.-15.6.1990**

Kommun : Pargas
By : Attu
Tomt : 1:10 Attusätesgård
Ägare : Knut Magnus Aspelin

Grundkarta : 1034 12

Koordinater : x 6674 57
y 1572 00
z ca 4-5 m (N60)

Fynd : TYA 512:1 (1989)
: TYA 577:1-2

Fotonegativ : TYA 17737-17744 (1989)
TYA 18931-18960

Diabilder : TYA 220:1-24 (1989)
TYA 221:1-3 (1989)
TYA 235:1-22

Innehåll : 7 textsidor
5 bilagor
1 separat plankarta

Referens : Pargas, Attu, Kapelludden
Provutgrävning av en medeltida
kapellplats 05 - 09.06.1989
Henrik Asplund 1990

Inledning

Pargas Hembygdsförenings år 1989 påbörjade undersökning av kapellområdet på Kapelludden fortsatte 11.-15.6.1990 under ledning av undertecknad. Undersökningen hade möjliggjorts genom medel beviljade av stiftelsen Martha och Georg Löfgrens kulturfond. Liksom under år 1989 deltog ett tiotal medlemmar av hembygdsföreningen i fältarbetet, vilket utfördes som talkoarbete. Från hembygdsföreningens sida svarade Jan-Erik Silvander för arrangemangen gällande transporter, förplägnad mm. Markägaren Knut Magnus Aspelin gav sitt tillstånd för undersökningen, inklusive fällandet av ett flertal träd på undersökningsområdet. Redskap och behövlig apparatur utlånades av arkeologiska avdelningen vid Turun yliopisto. Undersökningens dokumentation, dvs. denna rapport, fotonegativ, diabilder, en plankarta samt två katalogiserade jordprov (TYA 577:1-2) har införts i Turun yliopistos arkeologiska arkiv och föremålssamling.

Bakgrunden till Pargas hembygdsförenings undersökning av Kapelludden finns beskriven i rapporten gällande arbetet år 1989. Till denna rapport hänvisas likaså gällande allmän information om Kapelludden.

År 1989 var undersökningens allmänna målsättning att erhålla en möjligast detaljerad bild av fornlämningsområdets karaktär, dvs. fornlämningsläge, topografi och struktur. Den hypotes man utgick ifrån var, att det på Kapelludden har funnits ett sjöfararkapell under medeltiden, och att den på platsen sedan tidigare kända stenkonstruktionen var en enkel kapellgårdsmur. Via en uppmätning av kapellområdets topografi och höjd över havet kunde man fastställa kapellets datering till senmedeltid, sannolikt 1400- och 1500-talet. En datering till en tid efter 1500-talet föreföll osannolik med tanke på att skrivet källmaterial om kapellet helt saknas. Innanför kapellgårdsmuren avtorvades provrutor, vilka i områdets norra del avslöjade svårtolkade stenkonstruktioner, färgad jord samt två fördjupningar vilka man ville tolka som insjunkna gravschakt.

Den kompletterande undersökningens målsättning var att via öppnande av större ytor inom kapellgårdsmurens norra del verifiera förekomsten av ett golvplan eller en grund för ett kapell. I undersökningens slutskede ansågs det dessutom motiverat att kontrollera om en antagen gravformation verkligen härörde från en gravläggning. Dessutom kontrollerades den ur dateringssynpunkt viktiga höjden över havet genom ytterligare en mätning.

Kontroll av höjdmätningarna

Alla avvägningar (höjdmätningar) inom kapellområdet har angetts i förhållande till en sk. fixpunkt, som var belägen på den västra portens norra portsten (bilaga 1). Vid alla avvägningar har instrumentets höjd fixerats till 077 cm över fixpunkten. En uppmätning av fixpunktens höjd över havet gav år 1989 resultatet 4,90 m över havet (N60).

Kontrollmätningen från vattenytan vid Kapelludden utfördes 14.6.1990 kl 11.00 (sommartid), och gav som resultat medeltalet 506,5 för utgrävningens (1989-90) fixpunkt. Resultatet erhöll man genom två mätningar enligt följande:

102		255	
	105		021
017		274	
	196		084
034		203	
	162		128
060		073	
	255		064

213	718	805	297
	213	297	
	---	---	
	505	508	

Det teoretiska medelvattenståndet år 1990 har i Åbo beräknats vara 10,7 cm under N60-systemets absoluta nollpunkt. Då kontrollmätningen utfördes 14.6.1990 kl 11.00 (sommartid) var vattenståndet -15 cm vid mareografen i Åbo. Följande uträkning gav kontrollvärdet 4,81 m över havet (N60) för fixpunkten som använts vid mätningarna på kapellområdet:

-10,7	506,5
-15,0	-25,7
-----	-----
-25,7 cm	480,8 cm

Resultatet ger en skillnad på c. 9 cm mellan mätningarna år 1989 och 1990. Skillnaden kan inte anses vara av betydelse. För att undvika missförstånd och onödiga beräkningar har fixpunktens höjd även i dokumenten gällande år 1990 angivits vara 4,90 m.

Stenmuren

Kapellgårdsmuren putsades fram och kartlades år 1989. Trots att karteringen är bristfällig gällande detaljerna i murens södra hälft, ansågs det inte motiverat att lägga ned ytterligare tid på dokumentation av denna konstruktion, vars dimension och form redan var relativt väl kända (jfr. bilaga 1). En liten iakttagelse som är värd att notera är dock, att den västra portens norra portsten antagligen har välts för inte så många år sedan. En sida utan lavar ligger blottad, medan en lavbevuxen del ser ut att ligga nedåt. Stenen har enligt detta välts mot väster.

Utgrävningsområdet

I undersökningsrapporten för år 1989 ingår ett kapittel med rubriken "riktlinjer för en kompletterande undersökning". Där diskuteras frågan om vad en eventuell fortsättning av utgrävningen kunde innebära. Problemet då (och i praktiken år 1990) gällde hur man skulle kunna få fram mesta möjliga information om konstruktionerna inom murens norra del under den korta fältarbetsperiod som stod till buds. I enlighet med vad som år 1989 framkastades beslöt man arbeta så, att ett så stort enhetligt område som möjligt avtorvades och dokumenterades, men inte grävdes djupare. På detta sätt hoppades man få en relativt god överblick av de befintliga konstruktionerna, utan att nämnvärt rubba dem.

År 1989 öppnades flera 2 x 2 m stora provrutor (A-F), av vilka två (D,E) utvidgades ytterligare för att få en bättre överblick av de konstruktioner som framkom (bilaga 1). Endast provruta F föreföll vara helt utan tecken på konstruktioner. Efter att undersökningen avslutats täcktes de dokumenterade planen med plast samt fylldes igen med den tidigare bortgrävda jorden. Plastens funktion var att hindra de dokumenterade planen att ånyo blandas med ytjorden, då en fortsättning av undersökningen ansågs vara sannolik inom en nära framtid.

Den kompletterande undersökningen påbörjades med framgrävning av de tidigare öppnade ytorna inom kapellgårdsmurens norra del, där konstruktioner tidigare hade hittats och där kapellet också enligt vädersträck och topografiska förhållanden sannolikt borde ha funnits. Även provruta F grävdes fram, men endast för att ta bort plasten, som på längre sikt givetvis inte kunde lämnas i marken. Samtidigt som grävandet av de gamla ytorna påbörjades fälldes också ett flertal stora träd i närheten. Därefter avtorvades nya ytor på över 30 m² i direkt anslutning till de tidigare undersökta, så att ett stort enhetligt område framträdde (bilaga 1,2,5). Denna yta på c. 60 m² kändes nästan otrolig, med tanke på fältarbetstiden på 5 dagar och den ytterst svårgrävda ytjorden med rötter och stubbar från de fällda träden.

I humuslagret fanns relativt rikligt av brunnet eller delvis brunnet trä. Bitarna var emellertid runda och härrörde troligen från brunna rötter eller grenar. En brunnen tallkotte hittades också. Dessa brandspår förekom endast i ytlagret, vilket tyder på att de är sentida i förhållande till de kulturlager som förekom på platsen. Vad som däremot kan anses som en viktig iakttagelse var, att liknande brunnet trä fanns i mindre mängd också i den grå jord, som på plankartorna har getts beteckningen ljus sand. Vid undersökningen år 1989 användes denna beteckning för en upphöjning på grävningssyta C samt för sand i anslutning till den antagna graven på yta E. År 1990 framgick det emellertid, att den ljusa (grå) sanden alltid verkar förekomma i samband med upphöjningar. I grävningssområdets NE hörn såg det faktiskt ut som om stenpackningen hade blivit delvis täckt av denna ljusare (grå) sand (jfr. plankartan). Tydligt kan man tolka alla förekomster av denna ljusa (grå) sand som rotvältor eller indikationer på förmultnade

eller bortlyfta stubbar. Kring den humusfyllda fördjupningen på den gamla ytan E är det däremot fråga om finare ljus silt, som tydligen har grävts upp från ett gravschakt (jfr. plankartan).

Det viktigaste dokumentet över resultaten av undersökningen inom kapellgårdsmurens norra del är den separata plankarta som hör till denna rapport. Om man jämför denna karta med plankarta 2 från år 1989 kan man se, att några nya tydligt avskiljbara strukturer inte finns på de år 1990 öppnade ytorna. Vad som är ännu tråkigare är, att utvidgningen av grävningssytan inte vid första anblicken tycks ha tillfört någonting egentligt nytt gällande de tidigare upptäckta strukturernas riktning och form. Detta betyder givetvis inte att den kompletterande undersökningen har varit resultatlös, men det är något av en besvikelse att frågan om kapellets läge och dimensioner fortfarande kan besvaras enbart genom antaganden och långtgående tolkningar.

Längs det avtorvade områdets kant i NW (ytorna A-C) kunde man fortfarande skönja den med kapellgårdsmuren parallella strukturen bestående av en gles stenpackning och ställvis lite ljusare jord än inom det övriga området (bilaga 5, jfr. plankartan). I NE fick man fram ytterligare lite av den tätare stenpackning som tidigare hade täckt en stor del av grävningssyta D (bilaga 1,5, jfr. plankartan). Denna stenpackning var delvis förknippad med ett tydligt mörkare jordlager, som flerstädes innehöll sot. Detta var området vars strukturer man år 1989 helst ville tolka som spår av en eventuell kapellbyggnad. Stenpackningen visade sig emellertid inte ha någon speciellt tydlig avgränsning i någon riktning, och andra indikationer på vägglinjer el.dyl. framkom inte heller i det avtorvade områdets NE del (jfr. plankartan).

I utgrävningsområdets södra del var det främst de intressanta humusfyllda fördjupningarna inom den tidigare grävningssytan E som gav anledning till en utvidgning av grävningssytan. År 1989 såg man inom grävningssyta E en tydligt avgränsad humusfylld fördjupning med en huvudstor sten i dess WSW ände och fin ljus sand runtom. Denna struktur tolkades som en antaglig grav med gravmärke, där gravschaktet hade sjunkit in. Norr om denna fördjupning tycktes en annan liknande komma fram. År 1990 kunde man se en del fördjupningar norr om den tidigare ytan E, men inga av dessa var så tydliga som den först upptäckta (bilaga 5, jfr. plankartan). Intill dessa fattades även den fina ljusa sanden. Dessa fördjupningar med djupare humuslager än i omgivningen kan ha uppkommit av andra orsaker än den inom område E.

Eftersom frågan om förekomsten av en grav inom kapellgårdsmuren ansågs ha en stor betydelse beslöts att i undersökningens slutskede kontrollera om strukturen inom den tidigare ytan E faktiskt hade uppstått genom en gravläggning. För att få svar på detta grävdes ett 150 cm långt 40 cm brett schakt till c. 10-15 cm:s djup tvärs genom fördjupningen. Vid ett djup c. 10 cm under det avtorvade och framputsade planet kunde man se två smala bruna färgningar parallellt i den antagna gravens riktning, c. 50 cm ifrån varandra (jfr. plankartan). Dessa tolkades som de förmutnade sidobräderna av en kista, vilket kan

anses bevisa att det verkligen rör sig om en grav. Grävandet avbröts då kistkanterna hade kommit fram. Ett jordprov togs från den ena bruna färgningen (TYA 577:1) samt ett från mörk jord under den ljusa silten i provschaktets norra del. Här såg det ut som om den mörka jorden hade blivit täckt av silten i samband med grävandet av graven (jfr. plankartan). Senare sålades en liten mängd kol fram ur jordprovet (TYA 577:2). Detta kolprov borde vid 14C-analys ge den äldsta möjliga dateringen för graven.

Sammanfattning och diskussion

En kontrollmätning av höjden för kapellområdet styrker de tidigare mätresultaten och därmed också strandlinjedateringen av kapellgårdsmuren till senmedeltiden. Strandlinjedateringen och övriga dateringsmöjligheter har närmare behandlats i rapporten gällande undersökningarna 1989. En sen datering av kapellet på Attu har ett visst intresse i samband med en hypotes framkastad av Helena Edgren och Markus Hiekkänen (Skärgård 3, 1990), enligt vilken "kapellruinerna är ett fysiskt bevis på franciskanernas verksamhet i Finska vikens skärgård under 1200-talet". Iden om att skärgårdskapellen upprätthölls av franciskanerna är hos Edgren och Hiekkänen väl underbyggd, men dateringen kan man kanske inte ta bokstavligen. Hur många av skärgårdskapellen har egentligen någon tillförlitlig datering? I fråga om kapellet på Kapelludden i Pargas förefaller en datering till 1200-talet mycket osannolik.

Inom det avtorvade området kunde man genom ett litet provschakt verifiera, att det har skett i varje fall en gravläggning inom kapellgårdsmuren. Gravläggningen har skett i kista i ett lågt gravschakt och graven verkar ha märkts med en huvudstor sten i sin WSW ända. Kistans kantbräder styrker att gravens riktning är WSW-ENE. Riktningen WSW-ENE skulle man gärna se som den riktning även själva kapellbyggnaden har haft, men tyvärr kunde man inte inom utgrävningsområdet se några övriga strukturer med denna riktning.

I rapporten gällande undersökningarna år 1989 diskuterades ur många synvinklar möjligheter att sluta sig till kapellbyggnadens läge inom kapellgårdsmuren. Eftersom år 1990 års undersökning inte gav några nya avgörande ledtrådar måste man fortfarande ty sig till spekuleringar och hypoteser gällande kapellet. I utgrävningsområdets NE del kunde man i princip ha fått rum med en liten kapellbyggnad i samband med den där befintliga täta stenpackningen, men avsaknaden av vägglinjer får nu en sådan tolkning att verka långsökt. Istället kunde man kanske återgå till en annan år 1989 framkastad ide, som har en del relevans, även om den inte alls är oproblematiske. "Vad man kan fråga sig är, huruvida murens vinkel och relativt rätlinjiga utformning i det norra "hörnet" endast beror på terrängförhållandena, eller på att man vid byggandet av muren rättat sig efter en i denna del av området befintlig byggnad. Om så skulle vara fallet har man dock avvikit påfallande mycket från den vid kyrkobyggen vanligen eftersträfvade riktningen W-E eller WSW-ENE" (jfr. bilaga 1). Denna teori kunde emellertid

förklara den SW-NE -riktade strukturen inom utgrävningsområdets NW del (A-C) som en vägglinje där egentliga grundstenar inte har använts.

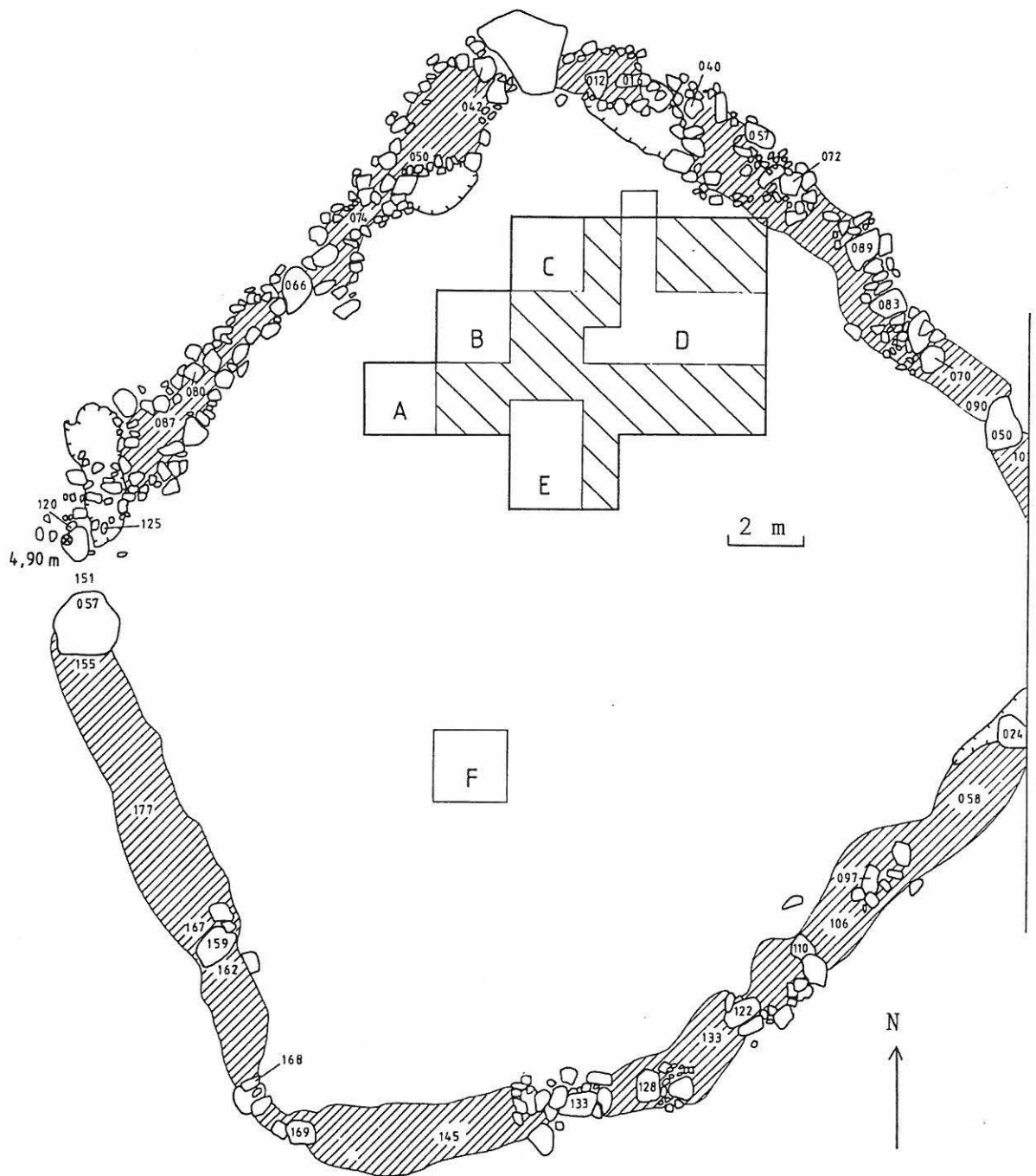
En dylik hypotes skulle samtidigt medföra, att kapellets dimensioner skulle bli rätt stora, och att den inom området befintliga graven skulle ha legat inom kapellet. Gällande dimensionerna kan man konstatera att dessa skulle vara större än hos de minsta kapellen eller kapellgrunderna man känner i skärgården, men inte nödvändigtvis större än t.ex. hos kapellet vid Kyrksund i Hitis eller kapellen på Lemland och Jurmo. Helena Edgren och Markus Hiekkanen (1990) har konstaterat att de mindre kapellen har en bredd av c. 5 m medan längden varierar mellan 5 och 8 m. Kapellet vid Kyrkosund har haft storleken ca 9,5 x 8 m, medan kapellen på Jurmo och Lemland båda är ca 9-10 x 7,5 m. Om man tar den hypotetiska vägglinjen inom utgrävningsområdets NW del som utgångspunkt, kan man t.ex. tänka sig en vägg i riktningen SE-NW strax intill berget i utgrävningsområdets norra del, så att den täta stenpackningen i områdets NE del bildar en konstruktion utanför kapellet eller utanför själva kyrkorummet (jfr. plankartan). Kapellets övriga vägglinjer skulle då ligga utanför det avtorvade området.

Problemet med denna hypotes är som sagt inte dimensionerna. Ett kapell med t.ex. bredden ca 8 m skulle gå klart utanför den avtorvade ytan, och skulle alltså förklara varför man har haft så svårt att lokalisera vägglinjer. Den svåraste frågan gäller emellertid kapellets riktning, som enligt detta skulle vara avvikande från det vanliga. Dessutom skulle riktningen vara avvikande även i förhållande till en gravläggning inom kapellet. Hypotesen torde emellertid vara relativt lätt att testa genom ytterligare en liten provgrävning i den antagna vägglinjens riktning. Om man i den riktningen skulle hitta ett hörn skulle man ha en betydligt fastare grund för teorin om ett kapell i riktningen SW-NE. En sådan provgrävning har inte planerats, men om t.ex. Åbolands Medborgarinstitut i Pargas någongång arrangerar en länge diskuterad kurs i amatörarkeologi, kunde en liten provgrävning på Kapelludden kanske ingå som ett moment i kursen. De avtorvade ytorna har täckts igen, men i marken kvarlämnade koordinatpålar (bilaga 2) ger en möjlighet att fortsätta grävningen enligt det tidigare koordinatsystemet.

Åbo 29.12.1991

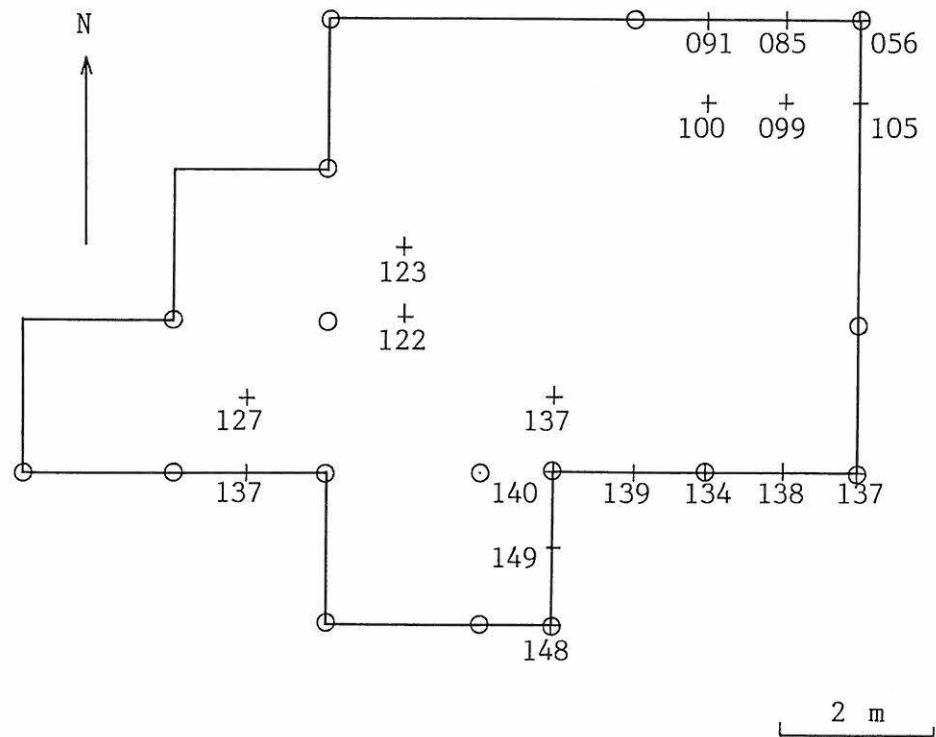
Henrik Asplund

PARGAS, ATTU, KAPELLUDDEN

Grävningstorna 1989-90.

Nyöppnade ytor 1990 streckade.

PARGAS, ATTU, KAPELLUDDEN

Avvägning av nyöppnade ytor innan avtorvning.

Instrumentet 077 cm över fp.

Kvarlämnade koordinatpålar märkta med cirklar.

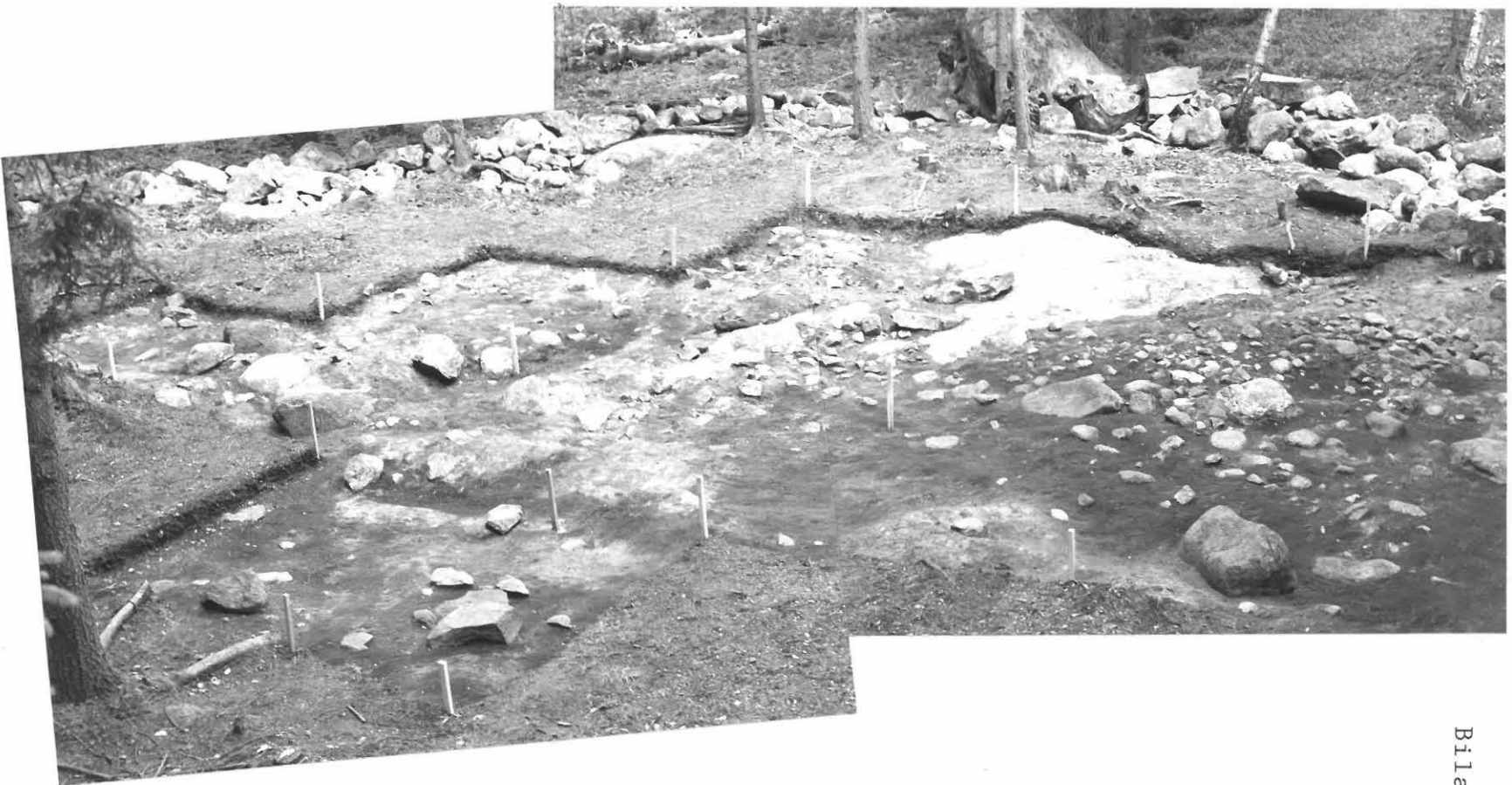
Negativförteckning

- 18931 Undersökningsområdet från E.
- 18932 Undersökningsområdets NW del från E.
- 18933 Undersökningsområdets SW del från ENE.
- 18934 Undersökningsområdets S del från ENE.
- 18935 Undersökningsområdet från E.
- 18936 Undersökningsområdets S del från ENE.
- 18937 Undersökningsområdets mellersta del från E.
- 18938 Undersökningsområdets mellersta del från E.
- 18939 Undersökningsområdets N del från SE.
- 18940 Undersökningsområdets W del från SE.
- 18941 Undersökningsområdets W del från SE.
- 18942 Undersökningsområdets SW del från SE.
- 18943 Undersökningsområdets E del från S.
- 18944 Undersökningsområdets W del från SE.
- 18945 Undersökningsområdet från SE.
- 18946 Undersökningsområdets NE del från SSW.
- 18947 Graven från SSE.
- 18948 Graven och området NNW om graven från SSE.
- 18949 Undersökningsområdets NW del från SE.
- 18950 Området NNW om graven från SSW.
- 18951 Undersökningsområdets E del från SSW.
- 18952 Graven från ENE.
- 18953 Undersökningsområdet från W.
- 18954 Undersökningsområdet från SW.
- 18955 Undersökningsområdet från SW.

- 18956 Provschaktet genom graven från SSE.
- 18957 Provschaktet genom graven från SSE.
- 18958 Provschaktet genom graven från WSW.
- 18959 Provschaktet genom graven från WSW.
- 18960 Skärningen i provschaktets NNW del från SSE.

Diabildförteckning

- 235: 1 Undersökningsområdet från W.
: 2 Undersökningsområdet från WSW.
: 3 Undersökningsområdet från SW.
: 4 Undersökningsområdet från E.
: 5 Undersökningsområdets S del från ENE.
: 6 Undersökningsområdets S del från ENE.
: 7 Undersökningsområdets N del från ENE.
: 8 Undersökningsområdets W del från ESE.
: 9 Undersökningsområdets E del från SE.
: 10 Undersökningsområdet från SE.
: 11 Undersökningsområdets NE del från SW.
: 12 Undersökningsområdets NE del från SW.
: 13 Del av undersökningsområdet från SW.
: 14 Graven från ENE.
: 15 Graven från S.
: 16 Graven samt området NNW om graven från S.
: 17 Undersökningsområdets W del från SE.
: 18 Provschaktet genom graven från SSE.
: 19 Provschaktet genom graven från SSE.
: 20 Provschaktet genom graven från WSW.
: 21 Provschaktet genom graven från WSW.
: 22 Provschaktet genom graven från WSW.

18944-5 Undersökningsområdet från SE.